

Review

Enerji, Yeni Ekonomik Düzen ve Toplumsal İlişkiler Energy, New Economic Order and Social Relations

Hacı Sarı^a

Üçüncü Sanayi Devrimi: Yanal Güç, Enerjiji, Ekonomiye ve Dünyayı Nasıl Dönüştürüyor?

Jeremy Rifkin

İstanbul, 2015, İletişim Yayınları, 342 sayfa

ABD’li sosyolog ve iktisatçı Jeremy Rifkin, Pensilvanya Üniversitesi Wharton School’da ders vermekte, kurucusu olduğu *Foundation on Economic Trends* (FOET) adlı kuruluşun başkanlığını yürütmektedir. Başta AB-Komisyonu olmak üzere farklı zamanlarda birçok kurum ve hükümete danışmanlık yapmıştır. Rifkin’in 2011 yılında yayımlanan “Üçüncü Sanayi Devrimi”, yazarın “Empathic Civilization” (2010), “The Hydrogen Economy” (2002), “The Age of Access” (2000) gibi eserlerinin devamı niteliğinde bir kitaptır. Bu seri, aynı zamanda yazarın son 30 yılda “Karbon Sonrası Devri” başlatacak yeni paradigma arayışının ifadesidir.

Rifkin’in “Üçüncü Sanayi Devrimi”; “Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi” (Daniel Bell), “Üçüncü Dalgı” (Alvin Toffler) ya da “Elveda Proletarya” (Andre Gorz) gibi *fütüristik* kabul edilen bir tarzda yazılmıştır. Gelecek öngörüsünde bulunulan bu eserlerde, veriler ışığında geleceğin toplumuna ilişkin tasavvurlar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Rifkin’in gelecek öngörüsü, başta çevre felaketi beklentisi yönüyle Gorz’un kötümser tutumuna yaklaşıp da devamında

^a Arş. Gör. Hacı Sarı, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, Kayalı Yerleşkesi, Kayalı 39000 Kırklareli
Çalışma alanları: Sosyal adalet; Refah devleti; Emek tarihi; Sosyal politika
Elektronik posta: hacisari@klu.edu.tr

öngördüğü hikâye bağlamında, yenilenebilir enerjinin fosil yakıtlara ve nükleer enerjiye alternatif olabileceğini ileri sürmesiyle Gorz'dan ayrılmaktadır. Böylece umutvar bir gelecek tasavvurunun mümkün olduğunu savunan yaklaşımıyla Bell ve Toffler'e daha yakın durmaktadır.

Rifkin, her yakıt türünün kendine has bir toplumsal, siyasal ve ekonomik düzen oluşturduğunu öne sürer. Bunu her yakıt türünün farklı bir iletişim ve ulaşım yapısı oluşturduğundan ve sosyoekonomik düzenin bu altyapı üzerine kurulduğundan hareketle savunur. Toplumsal olguların açıklanmasını neredeyse tek faktöre indirgeyen Rifkin, kitapta "enerji determinist" bir yaklaşım sergilemektedir.

Kitap, giriş ve teşekkür bölümleri hariç üç ana bölüm ve dokuz alt başlıktan oluşmaktadır. Kitap üç kısımdan oluşsa da temelde ikiye indirgenebilir. Kitabın ilk kısmı karbon bazlı enerjilerin çevreye verdiği zararları temel alarak yenilebilir enerji temelli, doğaya uyumlu yeni bir enerji politikasının gerekliliğini tartışmaktadır. İkinci kısımda ise yeni iletişim teknolojileri (internet) temelli paylaşımı esas alan yeni bir toplum düzeninin imkânı ve gerekliliği meselesini tartışmaktadır.

Rifkin'in kitaptaki temel tezi; devrimlerin, iki yeni olgunun, iletişim ve ulaşım teknolojileri ile yeni enerji türlerinin buluştuğu bir dönemde ortaya çıktığı savına dayanmakta ve internetle yenilebilir enerji kaynaklarının buluşmasının yeni bir çağı başlatacağı iddiasını taşımaktadır. Tezini ispat için de Birinci Sanayi Devrimi'nin (BSD); kömürün, trenin ve matbaanın; İkinci Sanayi Devrimi'nin (İSD) petrolün, uçağın, arabanın ve televizyonun; Üçüncü Sanayi Devrimi'nin ise (ÜSD) yenilenebilir enerji ile internetin buluştuğu dönemde ortaya çıktığını iddia etmektedir.

Kitabına, karbon bazlı enerji ekonomisinin sonuçlarını değerlendirerek başlayan Rifkin, fosil ve nükleer kaynaklardan elde edilen enerjilerin, büyük yatırımlar gerektiren ve bu sebeple de tekel oluşturan özelliğine dikkat çekmektedir. Fosil bazlı yakıtların ekonomik ve çevresel maliyetleri nedeniyle sürdürülebilir olmadığı savunan yazar, içinde bulunduğumuz küresel ekolojik ve ekonomik krizi aşmanın yolu olarak Üçüncü *Sanayi Devrimi*'nin gerçekleştirilmesini önermektedir.

Rifkin enerji rejimleri ile ekonomik örgütlenme, iş yapma biçimi, ticaretin organizasyonu ve siyasi düşünme biçimi arasında yakın bir bağ olduğunu iddia etmektedir. Demiryolu örneğinde olduğu gibi oluşturulan dev bürokratik orga-

nizasyonların kullanılan enerjinin mahiyetinden kaynaklandığını savunur. Yenilenebilir enerjilerin ise mahiyeti ve coğrafi olarak dağılmış olmaları, mevcut merkezî ekonomik, siyasi ve sosyal organizasyonları yok edeceği ve bunların yerine hiyerarşik olmayan, dayanışma esaslı yönetim ve denetim mekanizmaları getireceğini savunmaktadır.

Yazar, yeni modelin, piyasa temelli liberal kapitalist ve planlı ekonomik örgütlenmenin (komünizm) ötesinde olacağını savunur. Bu model içindeki yeni iletişim teknolojilerinin oluşturduğu özne tipinin, piyasanın çıkar bazlı hareket eden özne tipini ve planlı ekonominin merkezden yönetilen yapısını istemediğini savunur. Bu yeni sistemin sonucunda alıcı ve satıcının, işbirliğine dayalı bir ortamda, ortak çıkarlar çerçevesinde hareket edeceğini öngörür.

Bu çerçevede, Newton fiziği temelli iktisat paradigmasını eleştiren yazar, termodinamik esaslı yeni bir paradigma oluşturmak gerektiğini savunmaktadır. Termodinamik yasaları çerçevesinde oluşturulacak iktisat paradigması mülkiyet, verimlilik, çalışma gibi iktisadın temel konuları üzerine yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

Rifkin'e göre, ekonomik değer ifade eden mal ve hizmet üretiminin fark edilmeyen önemli bir maliyet tarafı vardır. Rifkin, "üretilen mal ve hizmetler, doğanın daha fazla sömürülerek yeryüzünün yoksullaşmasına neden olmaktadır" şeklinde özetlediği iktisadi eylemi, makro bir düzleme yerleştirmekte ve klasik iktisadın görmek istemediği ya da bilerek gizlediği tarafa işaret etmektedir.

Yazar, ÜSD sonrası işbirliğine dayalı çağa geçebilmek için insanın doğaya yakınlaşmasını mümkün kılan yeni eğitim paradigmasının gerekliliği savunmaktadır. Doğaya dönüşü ifade eden değişim, insanın yeryüzünde ortaya çıkmasının ilk dönemi gibi korkulu bir ilişki değil, uyumlu ve bilinçli bir ilişki temelli olacağını ileri sürmektedir.

Sanayi çağından işbirliği çağına geçiş dönemi olarak gördüğü ÜSD için Rifkin, büyük sanayi destanının son, yeni işbirliğine dayalı çağın ilk hâli benzetmesini yapmaktadır. Ona göre sanayi çağı disiplin, çalışkanlık, hiyerarşik iktidar, finansal sermayenin önemi, piyasa işleyişi ve mülkiyet ilişkileriyle tanımlanıyorsa, işbirliğine dayalı çağı da yaratıcı oyun, birebir etkileşim, sosyal sermaye, açık kaynaklara katılım ve küresel ağlara erişim unsurlarıyla tanımlamaktadır.

Rifkin, çevre felaketini temel alarak yaptığı değerlendirmelere ek olarak işsizlik, yoksulluk ve açlık sorunlarına da değinmekte ve Üçüncü Sanayi Devrimi'nin bu sorunlara çare olabileceğini vurgulamaktadır. Ancak kitabın giriş kısmında belirttiği üzere Üçüncü Sanayi Devrimi'nin reklamını, bahsettiği sorunların müsebbibi olarak gördüğü ikinci sanayi evresinin siyasi ve ekonomik aktörleriyle yapmaktadır. Cari dönemde mevzu bahis olumsuzlukları gideremeyen bu aktörlerin, ÜSD'de ne kadar imkâna sahip olacakları ve bir imkâna sahip olsalar dahi söz konusu sorunları çözmeye veya bu sorunların çözülmesine müsaade etmeye ne kadar istekli olacakları ise kitapta tartışılmamaktadır.

Yazarın, “enerjinin demokratikleşmesi” kavramsallaştırması, önerdiği sistemin kilit taşıını oluşturmaktadır. Herkesin ihtiyaç duyduğu enerjiyi üretip kullandığı bir ortamda İSD'ye has tekellerin ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Oysa toprağın, suyun hatta havanın dahi ticarileştirildiği/metalaştırıldığı bu dönemde enerji üzerindeki, yazarın bahsettiği tekellerin ortadan kalkacağını savunmak nahif bir analiz olarak görünmektedir. Benzer bir biçimde yazar, ortaya koymaya çalıştığı iddiayla çelişir şekilde, kitabın çeşitli yerlerinde büyük şirketlerin (Google, IBM, Cisco, Philips vs.) ÜSD sonrasında avantaj elde etmek ya da avantajlarını kaybetmemek için ne türden büyük yatırımlara giriştiğinden bahsetmektedir. Bu şirketlerin birinci kaygısı çevre ya da diğer sosyal sorunlar olmadığı ise, en azından tartışılması gereken bir vakıdır.

Üçüncü Sanayi Devrimi'nde bölüşüm sorununun cevabını yazar, internet üzerindeki paylaşım tecrübelerine dayanarak, kişilerin gittikçe daha paylaşımcı ve diğerkâm olduklarını savunarak vermeye çalışmaktadır. Rifkin yenilenebilir enerji ve yeni iletişim teknolojileri bazlı öngördüğü toplum düzeninde paylaşma gibi diğerkâm bir değer öngörmektedir. Bireylerden ahlaki bir yaklaşım sergilemesini bekleyen Rifkin, bireylerin bunu hangi saiklerle yapacağını ise tartışmamaktadır.

Sadece enerji meselesine yoğunlaşan Rifkin, burada yenilenebilir enerjileri üretmek, depolamak ve kullanıma sunmak için gerekli altyapı sistemlerinin entropik maliyetlerini gözden kaçırmaktadır. Yazar, her ne kadar yenilenebilir enerjilerin de kendine özgü entropik kısıtlamaları olduğunu belirtse de bunun neredeyse bedelsiz bir şekilde üretilecek olmasının doğuracağı israftan kaynaklanan maliyeti yeterince ele almadan analiz etmektedir.

Rifkin'in temel hareket noktası, çevre felaketlerine bir çözüm önerisi olmakla beraber kitap muhatap olarak Batı'yı görmektedir. Gelecek çağda özellikle de ABD'nin üstünlüklerini kaybetme endişesinin kitaba sindiğini savunmak abartılı bir okuma olmayacaktır. Bu durum da kitabın temel ideali ve çözüm önerileriyle ilgili yanlış okumanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Rifkin, internet ve yenilenebilir enerji temelli bir dönüşümü devrim olarak nitelerken bu devrime kaynak olabilecek bütünlüklü ve tutarlı bir fikir altyapısı oluşturmaya girişmemektedir. Büyük anlatılardan özellikle kaçmaya çalışan yazar, överek bahsettiği yeni dönemin fikir altyapısının *kendiliğinden* olduğunu savunmaktadır.

Özetle Rifkin bu çalışmasında, her ne kadar gelecekte piyasanın ortadan kalkacağını savunsa da mevcut analizleriyle kapitalizmin içinde bulunduğu krize bir çözüm bulma gayesi taşımaktadır. Üçüncü Sanayi Devrimi olarak nitelendirdiği ve çevre felaketine çare olarak sunduğu birinci kısım önümüzdeki dönemde gerçekleşmesi muhtemel gelişmeleri kapsarken işbirliğine dayalı çağ olarak isimlendirdiği ve Rifkin'in düşüncesinde bir nevi ütopya kısmına tekabül eden dönem ise muhtemelen hiç gerçekleşmeyecektir. Zira bunu mümkün kılacak düşünsel ve ahlaki payandalarından yoksundur, ayrıca yazar bu boyutu yeterince tartışmamıştır.